

Völgyesi Orsolya

GRÓF DESSEWFFY EMIL AZ 1843–44. ÉVI ORSZÁGGYŰLÉSEN

Joseph Andrew Blackwell már mint a brit kormány hivatalos küldötte 1844. április 5-i jelentésében három nagyobb csoportra osztotta a Pozsonyban ülésező felsőtábla tagjait, úgymint konzervatívok, centralisták (vagy centrális párt) és liberálisok. A centrális párt tagjai (nem tévesztendő össze az ellenzéki centralistákkal), vagy másképpen a haladó konzervatívok közé Blackwell tizenhét főt számított, ebből tizenhárom személy a kormány közvetlen befolyása alatt állt – így például Gyürky Pál, báró Vay Miklós, báró Perényi Zsigmond, gróf Nádasdy Lipót, gróf Vay Ábrahám, báró Majthényi Antal, gróf Majthényi László –, közülük többen az 1830-as évek elején még ellenzékinek számítottak, ekkorra azonban már uralkodói kinevezéstől függő főispáni méltóságot viseltek, négy arisztokrata pedig a kormánytól függetlenül tevékenykedett. Blackwell a kormánnyal formális kapcsolatban nem lévő, haladó konzervatívok közé sorolta gróf Dessewffy Gyula, gróf Zichy Ödön és gróf Zichy Edmund mellett gróf Dessewffy Emilt, kinek neve mellé a következő megjegyzést írta „(egy újság szerkesztője)”. Az angol küldött felosztásában a konzervatívok hatvanöt, a liberálisok negyvenkét fővel voltak jelen a felsőtáblán, vagyis a három csoport közül a Blackwell által centrális pártnak vagy haladó konzervatívoknak nevezett alakulat képviseltette magát a legkisebb számban.¹ „A centralista pártot főleg elégedetlen főispánok alkotják, nagyrészüik protestáns. Látszólag Nádasdy gróf a vezetőjük, de Majthényi báró és Vay Ábrahám gróf – mindketten tehetséges, tapasztalt férfiak – az igazi vezérek. A koronaörök magas hivatala jelenleg betöltetlen, a két őrt, egy protestánsat és egy katolikust, a Diéta választja meg. Azt mondják, Vay Ábrahám gróf azért alakította meg a centralista pártot, hogy népszerűséget szerezzen, és reménye legyen arra, hogy őt választják meg protestáns koronaörnek, és Majthényi és Nádasdy Apponyi és Szécsen iránti féltékenységből csatlakozott hozzá, attól félve, a hivatalért folyó hajszában ezek a kormány által kegyelt ifjancok leahagyják őket.”² – jellemezte motivációjukat Blackwell. Ebben a felosztásban egyébként Dessewffy Emil nem került gróf Apponyi Györggyel vagy gróf Széchen Antallal egy politikai csoportosulásba, holott őket a történetírás gróf Dessewffy Aurél halála után mint a fontolva haladó új konzervatívok meghatározó figuráit tartotta és

¹ Joseph Andrew Blackwell magyarországi küldetései (1843–1851). S. a. r. Haraszti-Taylor Éva. (Bibliotheca Historica) Bp. 1989. 50–53.

² Joseph Andrew Blackwell magyarországi i. m. 49.

tartja számon,³ sőt visszaemlékezésében Somssich Pál is Apponyival, Széchennel és báró Jósika Samuval együtt az 1843–44. évi diétán azonos nézeteket való, s a kormányzati körökben is tekintéllyel bíró politikusok közé sorolta őt.⁴

Gróf Dessewffy Emil 1844 márciusában jelent meg először a pozsonyi országgyűlésen, melyen alig három hónapig volt jelen. Wertheimer Ede 1916-ban megjelent *Új adatok a magyar ó-conservatívok történetéhez* című tanulmányában egy gróf Majláth Antalnak tulajdonított jelentésre hivatkozik, melyben a gróf azt írta 1845 júliusában Joseph Sedlnitzkynek, Dessewffy Emil túske volt az ellenzék szemében, s mindent elkövettek, hogy depopularizálják, s ez még az országgyűlés időszakára vezethető vissza: „Az ellenzék szerette volna magához csatolni és gróf Szapáry Mihály útján felszólította, hogy soraiban foglaljon helyet a nélkül, hogy véleménynyilvánítási szabadságában bármiképpen is korlátoznák. Ily módon az ellenzék azt a látszatot keltette volna, mintha Dessewffy hozzája tartoznék.”⁵ Dessewffy azonban a konzervatívokhoz csatlakozott, akik ezt értékes gyarapodásnak tekintették, noha hangja gyenge volt, s így nem tartozott a hatásos szónokok közé. Wertheimer ezt követően ismét Majláth 1845. júliusi jelentését idézi, amikor azt írja, az ellenzék mindezek után úgy állt boszszút a grófon, hogy álnoknak, ravasznak, illojálisnak és hencsegőnek nevezte, sőt erőtlen hangjából is gúnyt űztek, mintha így akarták volna kimutatni, hogy Dessewffyre valójában nem is volt szükségük, mindez azonban az érintettet hidegen hagyta.⁶

Az alábbiakban két epizódot szeretnék részletesebben ismertetni Dessewffy Emil rövid országgyűlési szerepléséből, két olyan vitaszituációt, amelyben a gróf legfőbb vitapartnere az ellenzék egyik meghatározó szereplője, báró Eötvös József volt. A közéletben addig főként nemzetgazdasági kérdésekben megnyilatkozó Dessewffy a napirendre kerülő konkrét ügyek kapcsán immár közjogi-alkotmányos elképzeléseit is kifejhette, előrevetítve azt a polémiát, amelyet 1844 nyaratól az általa irányított *Budapesti Híradó* a centralisták által szerkesztett *Pesti Hirlappal* fog folytatni immár a nyilvánosság egy másik színterén.⁷

³ Gróf Dessewffy Emil közéleti szereplésének korai szakaszáról részletesebben lásd *Mázi Béla*: Dessewffy Emil politikai pályája az 1840-es évek közepéig. Bölcsészdoktori disszertáció. 1989. Kézirat. Egyetemi Könyvtár Kézirattár Kd 7439. A fontolva haladó újkonzervatívokról lásd *Dénes Iván Zoltán*: Az önrendelkezés érvényessége. (Nemzet és emlékezet) Bp. 1988., *Üő*: Közügyvé emelt kiváltságörzés. A magyar konzervatívok szerepe és értékvilága az 1840-es években. Bp. 1989., valamint *Andics Erzsébet*: Metternich és Magyarország. Bp. 1975.

⁴ Deák Ferencz beszédei 1842–1861. Összegyűjt. Kónyi Manó. 2. bővített kiadás II. Bp. 1903. 181.

⁵ *Wertheimer Ede*: Új adatok a magyar ó-conservatívok történetéhez. II. Történeti Szemle 5. (1916) 98.

⁶ Uo.

⁷ Ennek bizonyos aspektusairól újabban lásd *Gábori Kovács József*: A centralista Pesti Hirlap politikai stratégiái 1844–1847. (Irodalomtörténeti füzetek 176.) Bp. 2016.

A felsőtáblán az uralkodói előterjesztésekben is szereplő tárgy, a nagy figyelmet kiváltó városi kérdést szabályozó törvényjavaslat volt a napirenden, mikor Dessewffy Emil 1844. március 26-án első ízben felszólalt.⁸ Beszédét a következő retorikai fordulattal kezdte: „Midőn leelőször jut nekem azon szerencse a' mélt. főrendi táblánál felszólalni, előre bátorkodom a' mélt. Fő-RR engedékenységet kikérni, ha parlamentararis vitatkozásokban eddigi csekély gyakorlatom mellett nem leszek képes azon logikai rendben előadni eszméimet, mellyhez a' mélt. Fő-RR e' termben hozzá szoktatva vagynak.”⁹ Milyen szituációban, milyen előzmények után kért szót első ízben Dessewffy?

A március 26-i ülésen a városi kérdést szabályozó törvénytervezet 249. §. a) pontja került felolvasásra, mely a városi követeknek adandó utasításokkal foglalkozott. Gróf Péchy Emanuel rögtön a szakasz felolvasása után azt javasolta, hagyják ki a törvénytervezetből ezt a pontot, s majd akkor térjenek vissza rá, ha az országgyűlés elrendezése kerül napirendre, annál is inkább mert fontosnak tartja, hogy a követek törvényhozási állása azonos legyen: „már pedig ha a' törvény azt fogja mondani: hogy a' városi követek utasítással tartoznak ellátva lenni, a' megyeiekre nézve pedig a' törvény sehohol nem mondja, hogy tartoznak utasítással ellátva lenni: a' hazának követei között különbség fog létezni.”¹⁰ Báró Eötvös József egyetértett a javaslattal, de más okból. Úgy vélte ugyanis, a kihagyás egyet jelentene a városokban a követutasítások megszűnésével, ami – meggyőződése szerint – magával vonja majd a megyei instrukciók eltörlését is, ami által az ország csak nyerhet. „Itt állunk felfogásom szerint a' legfontosabb határozatok egyike előtt; ha a' mélt. Fő-RR a' 249§ a) alatti pontját fölveszik: az utasítási rendszert, melly eddig még törvényben szentesítve nincs, törvényesítették; ha a' mélt. Fő RR az a) alatti pontot kihagyják: a' jelen pillanatban az utasításokat megszüntetik a városokra nézve 's a' megyékre nézve is; de a' mit tesznek semmiesetre sem lehet meghagyása a' jelen állapotnak, hanem mindenestre vagy positiv sanctioja az utasítási rendszernek, vagy annak positiv megszüntetése.”¹¹ Nem meglepő, hogy Eötvös a továbbiakban aztán így fogalmazott: „Nekem tökéletes meggyőződésem, – és talán nincsen politicus tárgy a' világon, mellyről olly tisztán megvolnék győződve, – hogy a' követi utasítások rendszere, valamint általánvéve minden

⁸ A városi kérdéstről újabban lásd *Czoch Gábor*: Hogyan határozható meg a város területe? Az 1843/44. évi városi törvény vitái. In: *Uő*: „A városok szíverek”. Tanulmányok Kassáról és a reformkori városokról. Pozsony 2009. 39–54.

⁹ Felséges Első Ferdinánd osztriai császár, Magyar- és Csehországnak e' néven ötödik koronás királya által szabad királyi Pozsony városában 1843-dik évi május 14-kére rendelt Magyar-országgyűlésen a' méltóságos Fő-rendeknél tartott országos ülések naplója. IV. Pozsony 1844. (a továbbiakban: Főrendi napló) 94.

¹⁰ Uo. 91.

¹¹ Uo. 92.

törvényhozásnál úgy hazánkban azon főakadályoknak egyike, melyek miatt törvényhozásunk földadásának tökéletesen megfelelni nem képes.”¹²

Eötvös az utasítások hátrányát többek között abban látta, hogy ezek meglete miatt nem az abszolút, hanem csak a relatív többség hoz törvényt, a követek pedig nem az ország, csak az őket megválasztó municipiumok érdekeit képviselik. Sokan választják ugyan a követeket, de valójában csak kevesen vesznek részt ténylegesen az utasítások kidolgozásában, továbbá az ingadozó, változó utasítások miatt nem érvényesülhet a kellő következetesség a törvényhozói munkában. Eötvös ugyanakkor elismerte, a népszuverenitás eszméje elméletben, amennyiben népen a nemességet értjük, soha szélesebb értelemben nem alkalmaztatott, mint nálunk, ahol minden egyes küldőnek közvetlen befolyása van a törvényhozásra. A gyakorlatban azonban mindez nem érvényesül: nem ugyanazok vesznek részt ugyanis a követutasítások kidolgozásában, mint akik a választásban, hiszen azt egy jóval szűkebb (10–12 táblabíróból álló), nem választott testület készíti el. Majd így zárta beszédét: „Oda jutottunk utasításaink által, hogy hazánkban, hol minden ember szabadon kimondhatja meggyőződését, a’ törvényhozónak tulajdon nézetének, személyes meggyőződésének lenni nem szabad! Úgy alkottuk a’ törvényhozó testet, hogy körében minden megye, minden város feltalálja képviselőjét, csak a’ haza, csak az ország nem, mely reá jövőjét bizta. Oda vezettük törvényhozásunkat, hogy tetteisben a’ következetesség szerencsés véletlenné vált, hogy nemzeti életünk egyes lépéseit senki előre ki nem számolhatja; ’s mind ezen bajoknak legfőbb ’s némiképp egyetlen okát én az utasításokban látom.”¹³

A vita további menetét, bár abba a hivatalos jegyzőkönyv szerint többen is bekapcsolódtak – mint például gróf Andrássy György, báró Majthényi Antal, gróf Szécheny Antal, gróf Cziráky János –, alapvetően Eötvös és majd Dessewffy Emil álláspontja szabta meg, a későbbi felszólalók pedig saját pozíciójukat hozzájuk viszonyítva határozták meg. Lukács Móric az *Augsburger Allgemeine Zeitung* számára készített összefoglalójában a vita lényegét alapvetően a két főszereplő markánsan eltérő véleményének bemutatásával exponálta, a gróf első megszólalását pedig a következőképpen vezette fel: „Az utasítási jog mellett mint mondtam, leghevesebben küzdött gróf Dessewffy Emil, a ki már ismeretes volt ugyan mint az ország legszellemesebb és legnagyobb tudományú politikai íróinak egyike, de mint szónok a főrendiházban, hol egykor néhai testvére, Aurél, annyira kitűnt, ez ülésben lépett fel először és beszéde elején elnézést is kért.”¹⁴ A felsőháza üléséről készült hivatalos napló szerint Dessewffy tisztelt barátomnak nevezte a bárót

¹² Uo. 92.

¹³ Uo. 93.

¹⁴ Lukács Móricz munkái. Összegyűjt. Gyulai Pál. II. Buda–Pest 1894. 245., a vita ismertetését lásd uo. 244–246.

(míg Eötvös majd a későbbiekben méltóságos úrnak szólítja vitapartnerét), s rögtön beszéde elején kijelentette: egyetért azzal, hogy amikor a szóban forgó szakasz elfogadásáról, vagy el nem fogadásáról döntenek, egyben egy fontos alkotmányos jog megadásáról vagy meg nem adásáról döntenek. Dessewffy elismerte ugyan az utasítások körül a mindennapi gyakorlatban jelentkező visszaéléseket és anomáliákat, de úgy vélte, ezeket ki lehet küszöbölni anélkül, hogy magát az intézményt feláldozná. Véleménye szerint nem ellenkezik az utasításadás joga a képviseleti rendszerrel, mert ő képviseleten azt érti, hogy amit én nem akarok tenni, vagy nem tehetek meg, mással tétetem. Dessewffy párhuzamként a diplomáciai képviselők működését említette, melyeket a küldő országok szintén utasításokkal látnak el. Ugyanakkor a gróf azt is nyilvánvalóvá tette, hogy az utasítások megléte szoros kapcsolatban áll a megyei szerkezettel, s annak eszméjétől elválaszthatatlan: „Báró Eötvös József t. barátom az utasítási jogot csak illúzióknak állítja; de én bátor vagyok az utasításokat a’ megyei szerkezet természetes corollariumának, kifeolyásának tekinteni, mert én nem képzelhetek testületet vagy corporatiot, melly politikai tárgyakról tanácskozhatik, mellynek jogában és szabadságában ne volna képviselője által maga akaratát tolmácsoltatni, és melly küldöttjére egyenes befolyást ne gyakorolna; és valameddig a’ megyei szerkezet mostani állapotjában fog maradni, legyenek a’ m. Fő-RR meggyőződve, hogy addig az utasítások fen fognak állani, és azoknak természet szerint fen is kell állani.”¹⁵

Eötvös fentebb idézett beszédében röviden szólt arról, hogy külföldön a műveltség és az alkotmányos elvek terjedése idővel az utasítások eltörlését vonta maga után. Dessewffy nem mulasztotta el, hogy ezen a ponton hosszabban is reflektáljon a báró szavaira. Igaz ugyan, hogy Spanyolországban, Portugáliában vagy a dél-amerikai államokban nincsenek utasítások, de ki irigyelné ezeknek az országoknak az állapotát. Franciaországban sincsenek utasítások, de alkotmányos tekintetben Franciaország sem az, amelyre hivatkozni szeretne – folytatta mondandóját a gróf. Nagy-Britannia maradna tehát hátra, de Magyarország és Nagy-Britannia viszonyai között igen nagy különbség van. Ráadásul a brit nemzet folyamatos érintkezésben van a nemzetközi környezettel, és nagy befolyással bír a világ történéseire, ezért olyan képzett államférfiakkal bír, akiket utasítások nélkül lehet a törvényhozói pályára küldeni anélkül, hogy küldőiknek reájuk nézve valamiféle felügyeleti jogot kellene biztosítani. Ez a jog ott ugyanis a képzett közvéleményben és a szabad sajtóban van, bennük nyilvánul meg, e kettővel Magyarország azonban még nem rendelkezik. A rossz választásnak nálunk tehát egyetlen ellenszere az utasítás, ezért Dessewffy azon a véleményen volt, hogy a városoknak is adják meg azt a legszebb alkotmányos jogot, amellyel a gyakorlatban

¹⁵ Uo. 94.

a megyék már úgyis rendelkeznek. Majd a következő szavakkal zárta beszédét utalva a felsőtábla mérséklő szerepére, s a törvényhozásban betöltendő hivatására: „E felett conservatív eszme az utasítás eszméje, és azt tartom ezen táblának hivatásához nem tartozik a conservatív eszmék iránt ellenszenvet mutatni; hivatása a túlságos mozgalmat mérsékelni midőn alulról jó; és valóban különösnek tartanám, ha midőn conservatív eszme pendül meg a KK és RR részéről: épen a mélt. Fő-RR által nem pártoltatnék.”¹⁶

Gróf Szécsen Antal a felsőtáblán zajló vita kimenete szempontjából lényeges indítvánnyal állt elő: mivel jelenleg a legfontosabb feladat, hogy a városokat ugyanazon helyzetbe hozzák, mint amiben a vármegyék vannak, a törvényhozás nem tehet többet, mint hogy megadja a lehetőséget a városoknak, hogy ők is utasítással láthassák el követeiket. Ennek elérése érdekében a szóban forgó a) pontot elhagyni javasolta, s az alsótábla által kidolgozott javaslat egy későbbi helyén, a szabad királyi városok alkotmányos jogait felsoroló szakaszban kívánta az utasításadás lehetőségét rögzíteni: „És ez által mentve lenne a dolog s nem lenne kimondva parancsolólag az utasításadás a városokra nézve, hanem, mint eddig a megyékben divatozott, a városok szabadakarataiban álland.” – fogalmazott a gróf.¹⁷

Eötvös Dessewffy Emil szavaira reagálva elmondta, ő a polgárság egészét akarta felruházni a követválasztás jogával, de mivel álláspontja szerint az egész polgárság nem tanácskozhat az utasításról, annak megszüntetését javasolta. A báró szerint a városok azzal, hogy utasítással látják el követeiket, nem kerülnek ugyanabba a jogállásba, mint a vármegyék, mert bár a gyakorlatban nem a nemesség egésze adja az utasítást, de az elvi lehetőség mégis megvan rá, a városi polgárság azonban még elvben sem lesz ennek a jogosítványnak a birtokában, hiszen a törvény elfogadásával az mindenképpen egy szűkebb testületre lesz bízva.

Ezen a ponton fontos felidézni, hogy a rendek eredeti javaslata szerint a polgárság közvetlenül választotta volna a képviselőtestületet és az országgyűlési követeiket, az utasítást azonban már a képviselőtestület szerkesztené.¹⁸ A felsőtábla ezt már a március 26-i vita előtt úgy módosította gróf Zichy Ferenc indítványára, hogy az országgyűlési követeiket ne a polgárság, hanem a képviselőtestület válassza meg. Ebben a helyzetben Eötvös nem támogathatta a rendi javaslatot,

¹⁶ Uo. 95.

¹⁷ Uo. 97.

¹⁸ A rendek 1844. február 5-i üzenetét lásd Felső Felső Ferdinánd osztrák császár, Magyar és Csehországoknak e' néven ötödik apost. királya által szabad királyi Pozsony városába 1843/4-ik esztendő pünkösd hava 14-ik napjára rendeltetett magyarországi közgyűlésnek írásai. II. (a továbbiakban: Irományok) Pozsony 1844. 105–135. Ennek 388. §-a szerint: „Az országgyűlési követe az összes polgárok által kijelölés nélkül közvetlen választatnak.” Uo. 130. A főrendek javaslata azonban ezt módosította, és a követválasztás jogát a képviselőtestületre ruházta volna. A felsőtábla üzenetének vonatkozó pontját lásd uo. 246.

mert elvi álláspontja szerint az adja az utasítást, aki a követet választja. Amikor a főrendek jogszűkítő javaslatával ez az elvárás látszólag megvalósult volna (az adja az utasítást, aki választ), ez a szabályozás viszont Eötvös azon véleményével ütközött, hogy a követeket is az egész polgárságnak kell választania, ugyanúgy, mint a képviselőtestületet (amit azonban ő a követutasítások megszüntetésével kötött össze). Nyilvánvaló, Eötvös elvi megfontolásokon túl politikai kockázatot is láthatott abban, ha a városi követeket akárcsak engedőlegesen is, de felruházzák az utasításadás jogával. Ezt világítja meg egy jóval később keletkezett, 1847. december 4-i Széchenyihez írott levele, amely a városok politikai jogállásának rendezéséről szólva egyrészt kijelentette: a városi követek közvetlen választásától az utasítások megszünését reméli, s ezáltal olyan precedenst, amely majd a megyei instrukciók eltörlését is megáival hozza. „Ha a városok politikai jogait illy alapon rendezzük a haszon kiszámíthatatlan, miután az egykor békövetkezendő megyei rendezésre nézve két precedenst nyerünk, a censust t i, és az utasítások megszüntetését, az utasítások e rendszer mellett lehetetlenek, s ha a városoknál egyszer practice eltöröltetnek a megyékben sem tarthatják fel magokat. Ezen kívül tagadhatatlan, hogy a városi követ utasítás nélkül jelenik meg országgyűlésünkön, az nemzetiségünkre nézve kevésbé veszélyes, mint ha német polgáraink őt utasításokkal látják el.”¹⁹

Visszatérve a március 26-i vitához, gróf Forgách Antal Eötvöst támogatta felszólalásában, s Deák Ferenc példájára hivatkozott, mikor az utasítások ellen szólt. Forgách szerint ugyanis a zalai követnek volt a legkevesebb utasítása az elmúlt két országgyűlés alatt, mégis ő vitte a legszebb szerepet, ami azt bizonyítja, a közbizodalom a legfontosabb, s azt nem helyettesíthetik az utasítások. Forgách végül utalva Dessewffy felszólalására, egyet értett azzal, hogy az utasításadás konzervatív elv, de ezen elv ily mértékben elkorcsosult sarjadékát semmiképpen nem akarta a városokra is átültetni, ezért a szóban forgó szakaszt kihagyni javasolta.²⁰

Dessewffy ezen a ponton szükségesnek tartotta megmagyarázni, hogy ő a konzervatív szót nem az „előrehaladás” ellenében használta, hanem olyan értelemben, amennyiben az a „convulsiók” nélküli haladást biztosítja. Úgy látta tehát, az utasítások megléte éppen a dolgok békés kifejlődését garantálják. Mondandóját alátámasztandó történelmi példákra is hivatkozott, beszédében az „elfajult képviselők” ellen fellépő Cromwellt és Napóleont említette, s azt a tanulságot szűrte le, hogy ilyen személyiségek nem születnek minden időben, s ezért nálunk a hasonló történések megelőzésére éppen az instrukciók

¹⁹ Báró Eötvös József gróf Széchenyi Istvánhoz. 1847. dec. 4. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ. Kézirattár (a továbbiakban: MTA KIK Kt.) K 203/172.

²⁰ Főrendi Napló 99.

lehetnek a legalkalmasabb eszközök.²¹ Gróf Apponyi György rövid hozzászólásában azokat támogatta, akik nem kötelezően, hanem megengedően akarták az utasításadást lehetővé tenni a városok számára.²² Gróf Batthyány Lajos egyetértett Eötvössel abban, hogy ő sem szereti az utasításokat, de úgy vélte, a jelen pillanatban ezek eltörlése (vagy annak kilátásba helyezése) nem találna kedvező visszhangot a megyékben, ezért a kérdést nem kívánta feszegetni. Mivel utasítást más nem adhat, csak aki választ, az a) pontot kihagyni javasolta.²³ Végül az utasításadás lehetősége (értelemszerűen nem kötelező jelleggel) a felsőtábla végzése szerint, összhangban Széchen Antal javaslatával, a városok alkotmányos jogait felsoroló passzusba került.²⁴

Dessewffy Emil első megszólalásakor tehát egyértelműen konzervatív értéknek tartotta az utasításadás gyakorlatát. Jelentőségét pedig abban látta, hogy Magyarországon nincs képzett közvélemény és nem szabad a sajtó, így a követek ellenőrzésének egyetlen eszköze ebben, vagyis az utasításadás intézményében testesül meg. Több mint tíz évvel korábban felmerült az 1827. évi VIII. törvénycikk által kiküldött országos bizottság közjogi javaslatában, hogy a jövőben csak az 1741. évi VIII. törvénycikket és az egyes törvényhatóságokat közvetlenül érintő kérdésekben legyenek kötelező érvényűek az utasítások. Szatmár megye részéről Kölcsey Ferenc fogalmazta meg az ezzel kapcsolatos ellenvéleményt, mely aztán részévé vált a törvényhatóság követutasításának is. Kölcsey 1831-ben papírra vetett érvei nagymértékben összecsengenek Dessewffy 1844-ben elhangzott szavaival: akkor Szatmár vármegye első aljegyzője ugyancsak a hazai sajtóviszonyok miatt tartotta szükségesnek az addigi gyakorlat fenntartását, mivel a politikai kérdésekben – sajtószabadság híján – a közvélemény megnyilatkozásának egyetlen lehetséges formáját a kötelező érvényű utasításokban látta: „De nekünk nyomtatási szabadságunk nincs; ’s ha számoltatási szabadságunk sem leszen: urainkká tesszük Küldötteinket; ’s törvényeket kell fogadnunk miket magunk nem hozánk.”²⁵ Az 1830-as évek elején ez az érvelés egyértelműen ellenzékinek volt tekinthető, s az 1832–36. évi országgyűlésen formálódó liberális ellenzék egyik prominense számára is magától értetődő alapelv volt. Hasonló gondolatmenet egy jó évtized múltán más kontextusban a felsőtábla egyik tagjának szájából azonban már deklaráltan konzervatív eszmeként jelent meg.

²¹ Uo. 105.

²² Uo. 105–106.

²³ Uo. 106.

²⁴ A javaslat 249. §. x) pontja tehát így változott a főrendek javaslata szerint: „Az ország és különösen a város alkotmányos jogait érdeklő úgy az országgyűlési utasítások készítése is”. Lásd Irományok 239.

²⁵ MTA KIK Kt. Jogtan. Országgyűlés. Ívrét 2. köteg. 9v. Vö. *Völgyesi Orsolya*: Kölcsey és az ötödik vallásbeli üzenet keletkezése a 1832–36-os országgyűlésen. In: *Üő*: Írók, szerepek, stratégiák. Bp. 2010. 88–91.

Ugyancsak alkotmányos kérdéseket érintett a felsőtábla 1844. május 8-i és május 9-i ülése.²⁶ Az alsótábla ugyanis Klauzál Gábor csongrádi követ indítványára törvényben szeretne volna kimondani: ne háromévente, hanem évente kerüljön összehívásra a diéta, tekintettel az ország előtt álló számos és sürgető feladatra.²⁷ A vitában elsőként gróf Dessewffy Emil szólalt fel, aki már beszéde elején leszögezte: az elmúlt csaknem tizenkilenc évben nyolcvankilenc hónapot tanácskoztak a rendek, a probléma tehát nem abban van, hogy túl kevés időt fordítottak a törvényhozói munkára.²⁸ Véleménye szerint az eddigi országgyűlések eredménytelenségét nem a háromévenkénti ülésés okozta, hanem az, hogy már eleve túlzott elvárások fogalmazódtak meg a törvényhozással szemben, ráadásul minden országgyűlésen felmerül egy-egy „kedvenc eszme” (panacea), amelytől a közvélemény a problémák megoldását várta. Ilyen panacea volt Dessewffy szerint 1832–36-ban az önkéntes örökváltság, 1839–40-ben pedig a váltótörvény kérdése. Ezek azonban önmagukban nem hozhattak megoldást, hiszen egymással összefüggő törvények sorára lett volna szükség. Az elégedetlenség következő oka a gróf szerint, a törvények iránti tiszteletlenségben rejlik, hogy a törvények végrehajtása akadozik, vagy elmarad, s hozzátette: „igen nagy baj fekszik továbbá abban is, hogy kiképzett, megállapodott s higgadt közvélemény hazánkban nem létezik.” A legnagyobb problémát azonban abban látta, hogy a törvények szövege a két tábla közötti vitákban formálódik, és nem a végrehajtható hatalom által betervezett törvényjavaslatok képezik a diskussziók kiindulópontját. Dessewffy úgy vélte, a kormány e tekintetben nem él alkotmányos jogával. Ebben a beszédeben is elvetette az angol viszonyokra történő hivatkozást, a magyar országgyűlésnek az ottani parlament működésével való összehasonlítását, mondván ott a törvényhozásnak adminisztratív funkciója is van, szemben a magyar országgyűléssel (például a költségvetés elfogadása, minisztériumok ellenőrzése). Ráadásul nálunk nem egyének, hanem testületek (corporatiók) választanak követeket, akiket utasítással látnak el, ebből következik, hogy ebben a szisztémában az évenkénti országgyűlés állandó irányt nem vehetne. Végezetül Dessewffy azért sem támogatta a rendek javaslatát, mert az csak egyetlen elemet ragadna ki, és egyetlen elemet változtatna meg a hazai alkotmányos rendszerben.

Gróf Károly György békési főispán azonban támogatta a rendek javaslatát azal, hogy az alsótábla a benyújtott törvénytervezetet egészítse ki egy új paragrafussal, amely egyúttal a követválasztást is szabályozza. Károlyi szerint célszerű lenne, ha a választás nem évenként történne, hanem a követek mandátuma három,

²⁶ A vitát lásd Főrendi Napló 226–254.

²⁷ A rendek 1844. március 20-i üzenetét lásd Irományok 167–168., a felsőtábla május 22-i, elutasító válaszát pedig uo. 415.

²⁸ Beszédét lásd Főrendi Napló 226–228.

négy vagy öt esztendőre szólna.²⁹ Báró Wenckheim Béla (egyébként Dessewffy sógora) szerint az évenkénti országgyűléssel a törvényhozás hibái, működésének nehézsége is szükségszerűen csökkenni fog. Fontosnak tartotta Károlyihoz hasonlóan, hogy a követeket hosszabb időre, öt-hat évre válasszák meg, hogy valódi törvényhozó válhasson belőlük.³⁰

Az ülésről készült titkos jelentés méltatta az alaphangot megadó Dessewffyt, aki mesteri beszédben mérsékelten és nagy tárgyi ismeretről tanúskodva szólt a rendek javaslata ellen.³¹ Hogy Dessewffy felszólalásával nem volt mindenki megelégedve, azt Széchenyi reakciója is bizonyítja. A gróf csak a következő nap szólt hozzá a vitához, s meglehetősen hosszú beszédét egy Dessewffynek (is) szóló oldalvágással kezdte: „amit eddig elmondtak olly gyenge, olly bágyadt argumentumok voltak, hogy részemről megvallom, nem csudálkozhatom eléggé még olly férfiak részéről olly argumentumokat hallani, kiktől én magasabbakat vártam volna és várok ezentul.” Majd így folytatta, s ezzel gyakorlatilag össze is foglalta mondandója lényegét: „Én most is mondom, hogy jóllehet én bátran kijelentem – és értsük egymást! – hogy panaceát nem ismerek: de valamint egy nagy status-férfiú azt mondá Angliában, hogy maradjon meg a’ sajtószabadság, és mindent feláldoz annak: mert kivív ez mindent, mi hátra lenne, és minden rövid idő alatt azon helyen leend, hol előbb állott: így mondom én, hogy csak tanácskozhassunk szabadon, sokszor és rendesen, és én kész vagyok még az adó kérdését is feláldozni”. Ennek megfelelően Széchenyi támogatta a rendek javaslatát: az évenként Pesten tartandó országgyűlést.

Eötvös József Károlyi javaslatát támogatta, a fennforgó kérdést pedig két szempontból vizsgálta: belefér-e a rendek indítványa a fennálló alkotmányos rendszerbe? Valamint hasznos és célszerű-e, s megszünteti-e azokat a bajokat, melyek a törvényhozás körül jelentkeznek? Eötvös e két kérdést úgy igyekezett megválaszolni, hogy közben Dessewffy szavaira is reflektált, előre bocsátva, hogy Dessewffy következetességétől nem várta volna, hogy miután felsorolta a törvényhozás körüli problémákat, arra a konklúzióra jut, hogy minden maradjon jelenlegi formájában. Dessewffy felvetésére a következőket válaszolta: azért olyan felfokozott a várakozás a törvényhozással szemben, mert annak három évenkénti összeülése nem a dolgok rendes menetének, hanem rendkívüli állapotnak tűnik. A magyar nemzet mindig is hinni fog a panaceákban, de ebben nincs semmi különös, hiszen ezekben minden alkotmányos nemzet hisz. A gróf által említett, ún. panaceákat a nemzet sohasem valósította meg, mert a törvényhozás akaratának

²⁹ Uo. 230.

³⁰ Uo. 232–233.

³¹ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. N 119 Regnicolaris Levéltár, Takáts Sándor hagyatéka. Fasc. 71. 10 569.

mindig csak egy részét vihette keresztül, az így keletkező hiányosságokat azonban az évenkénti országgyűlés gyorsabban tudja majd korrigálni. Egyetértett Dessewffyvel abba, hogy nálunk hiányzik a kifejlett közvélemény, de annak képzése, formálása éppen az országgyűlési tanácskozások által eszközölhető, mert a törvényhozásnak Magyarországon különleges státusza van: „Europa minden más országaiban, hol a ’ szabadsajtó működik, a ’ törvényhozás csak képviselője a ’ közvéleménynek, – itt Magyarországon csak egy részben képviselője annak; azonban az annak képezője is.”³² Ha tehát Dessewffy a közvélemény képzését kívánja, erre a legjobb eszköz az évenkénti országgyűlés, tagadhatatlan ugyanis, hogy 1825 óta éppen a törvényhozás hatására fejlődött és haladt előre a hazai közvélemény. Ami a törvények iránti tiszteletlenséget illeti, Eötvös szerint ennek főbb okai a municipális szerkezetben, az egység és a centralizáció hiányában van. A báró világossá tette ugyanakkor, hogy a centralizáció nem jelentheti a végrehajtó hatalom befolyásának növekedését a municipiumok rovására. Véleménye szerint a kormány szerepének növelése csak a kormányzati felelősség elvéből következhetne úgy, mint Franciaországban vagy Angliában. A jelen pillanatban tehát Eötvös, nem meglepő módon, a törvényhozás centralizációját sürgette („Magyarországnak centralisatióra van szüksége – ’s e ’ centralisationnak felfogásom szerint egyetlen módja az: hogy a ’ törvényhozó testnek befolyása ’s ereje a ’ municipiumok irányában erősíttessék”), s ebből a szempontból tartotta jelentősnek és célravezetőnek az évenkénti országgyűlést. „Mihelyt a ’ törvényhozás nem hosszabb szünetek után, hanem évről évre rendszeren folytatandja munkásságát: a ’ municipális függetlenség vissza fog vezetnetni azon korlátok közé, mellyek a ’ dolog természete szerint hozzá illenek, ’s ez egy rendelkezés inkább fogja nevelni a ’ törvényhozás befolyását ’s vele a ’ törvények iránti tiszteletet, mint bármi más, mit viszonyainkban tehetünk.”³³

Dessewffy az elhangzottakra így reagált: „Megvallom némi tartózkodással szólalok fel, mert talán ismét azon veszedelemnek teszem ki magamat miszerint okoskodásaim és argumentumaim bágyadtaknak fognak kereszteltetni.”³⁴ Dessewffy ezzel kapcsolatban elárulta, röviddel az előző napi ülés előtt Széchenyi (a tudós társaság alelnöke) egy filológiai kérdéssel fordult hozzá (az egyszerű levelező taghoz): hogyan lehet a „matt” szót magyarra fordítani. Mire ő a „bágyadt” kifejezést javasolta, s ezt aztán vitapartnerre jutalmul reá, illetve az ő beszédére alkalmazta. Eötvösnek s másoknak is válaszolva elmondta, a közvéleményre úgy kell hatni, hogy az ne provinciálisan, hanem nemzeti

³² Uo. 244.

³³ Uo. 245.

³⁴ Uo. 247.

szempontokból tekintse a dolgokat, erre pedig nem csak az országgyűlés, de a megyei tanácskozások is alkalmasak. Világossá kell tenni továbbá, melyek a nemzet számára legfontosabb kérdések, s a törvényhozásnak ezekre kell koncentrálni, e mellett higgadt közvéleményre van szükség, s arra, hogy a törvényeket sikerrel fogadtassák.

Ami az alkotmányossági szempontokat illeti, Dessewffy azon az állásponton volt, hogy az évenkénti országgyűlés és a több évre választott követek óhatatlanul maguk után vonják majd az utasítások eltörlését is és „a’ megyei szerkezet nullificatióját, mit én – valamint a’ mult alkalommal is kijelentém – főképp nagy fontosságúnak tartok, hogy ezen az áron semmiféle – főképp illy kétes kimenetelű változáshoz nem járulhatok” – jelentette ki Dessewffy. A centralizációról szólva pedig így fogalmazott: „Én a’ törvényhozási centralisatióknak azon értelemben, hogy onnan induljanak ki a’ vezérelvek, és a’ törvényhozás által vezéreltessék a haladás, – barátja vagyok; de ezt nem abban találok, hogy minden évben tartassék országgyűlés, hanem abban, hogy a’ törvényhozásnak legyen elég morális ereje, legyen annyi belátása, hogy a’ végrehajtó hatalomnak elég fogamatosságot tudjon szerezni.” Ez utolsó megjegyzés, bár a későbbi történések és a kormányzati törekvések szempontjából kulcsmondatnak tekinthető, ekkor nem kapott kellő figyelmet, ugyanakkor Eötvös és Dessewffy szavai világosan megmutatták a centralizáció eszméjének kétféle értelmezését.

E két kiragadott epizód is előrevetíti tehát a *Budapesti Híradó* és a *Pesti Hírlap* között 1844 nyaratól kialakuló sajtóvita néhány, közjogi kérdést érintő elemét. 1844 júliusában Dessewffy publicisztikája kétségtelenül igyekezett egységben láttatni az Alföldi levelekben, majd a főrendi táblán, s végül a *Budapesti Híradó*ban megfogalmazott gondolatait.³⁵ S a konzervatív lap vezércikkeiben valóban visszaköszönnek immár a nyilvánosság egy másik terében az országgyűlési vitában kirajzolódó csomópontok: a municipiumok szerepe,³⁶ a központosítás kérdése,³⁷ a külföldi példákhoz és teóriákhoz való viszonyulás,³⁸ vagy a konzervativizmus mibenléte, annak definiálása,³⁹ Dessewffy szerint

³⁵ Lásd ezzel kapcsolatban *Budapesti Híradó*, 1844. július 9. Vezércikk.

³⁶ Párt-elnevezések. *Budapesti Híradó*, 1844. július 5. 9.

³⁷ Összhangzás az intézkedésekben. *Budapesti Híradó*, 1844. július 19. 45.

³⁸ Utánzási viselkedés. *Budapesti Híradó*, 1844. július 12. 28.; Az elméletek zsarnokoskodása. *Budapesti Híradó*, 1844. július 23. 55.; Külföldi leczkék és tanúság. *Budapesti Híradó*, 1844. július 30. 71. Dessewffy itt így fogalmazott: „Mi is tekintünk tehát némelykor a külföldre; mi is meritünk abból tanulságot, de eziránti nézeteink e két főelvben központosulnak; semmit sem utánózni, mit hazai institúcióink szellemével összeegyeztetni, azok gépezetébe beilleszteni nem tudunk; – és a külföldi hasonlatossága miatt soha sem felejtkezni meg azon belső különbségről, melyek a különféle népek institúcióinak szellemi jellemét és sajtószerűségét képezik!”

³⁹ Párt elnevezések. *Budapesti Híradó*, 1844. július 5. 9.; Még néhány szó a pártok elnevezése fölött. *Budapesti Híradó*, 1844. július 21. 49–50. „Híjjanak hát önök, a mint tetszik – mi conservatív

mind a magukat konzervatívnak nevezők, mind a centralisták lehetnek saját rendszerükön belül egyszerre fenntartók és rombolók: „Most csak azt igyekeztünk kifejtetni, hogy elleneink akaratokon kívül conservatívek, valamint mi is gyakran vagyunk és leendünk tökéletes akarattal destructívek vagy is rontók, mindannak irányában, mit rossznak tartunk”.⁴⁰ Ami pedig a megyerendszer megítélését illeti, a gróf vállalta ugyan a municipalista bélyeget, de nem a *Pesti Hirlap* által nekik tulajdonított értelemben (vagyis hogy a kiváltságosok jogait védik), hiszen nem zárta ki a megyékben a törvényhozás útján történő jogki-terjesztést, de fontosnak tartotta, hogy ezzel együtt a birtok mérséklő befolyása, s a kormányzat szabályozó és rendteremtő szerepe is hosszú időre biztosítva legyen.⁴¹ Nem sokkal korábban azt is kifejtette: a centralisták a régi municipalista szemszögből tekintenek az államra „melly szemüveg eredetileg a maradás és föntartás szemüvege”, e vonatkozásban tehát a *Pesti Hirlap* eszméi is konzervatívok, míg ők az állam egésze szempontjából nézik a municipiumokat. Vagyis már ekkor megjelent publicisztikájában (s korábban a felsőtáblán elhangzott beszédében is) az állam és a kormányzat szerepének s ezen keresztül a centralizáció fogalmának konzervatív (vagy inkább kormánypárti) értelmezése is.⁴² Eötvös azonban 1844. július 28-án a *Pesti Hirlap* szerkesztőjeként bemutatkozó Szalay Lászlóhoz írt levelében még mindezt pusztán „Emil ügyetlenségé”-nek tartotta, aki meglátása szerint magára vállalta a municipiumok védelmét, nagy szolgálatot téve ezzel a centralistáknak és a szabadság ügyének: „Tudod nem tartozom a hizelgők közé, de becsületes szavamra mondhatom, hogy eddigi munkásságod minden várakozásomat felülmultra. – Barátom ha a’ ter[r]enumon maradunk ’s magunkat ’s vita között továbbra ragadtatni nem engedjük, főképen Emil ügyetlensége mellett ki jobb szolgálatot nem tehetett volna mint hogy a’ municipiumok védelmét vállalta magára, a’ győzelem a miénk legalább azok kik magyarországban a’ szabadság mellett küzdenek zászlónk alatt álandanak, századunk minden szabad nemzetek példája mellettünk szolnak. Napjainkban – a’ Centralisatio hogy ugy mondjam a’ levegőben van; csak ne vesz[í]tsed el kedvedet reánk mindenben számolhatsz – hív társaid leszünk mindég”.⁴³

reformerek vagyunk; conservatívek, a mennyiben monarchico-constitutionalis állásunkat, ’s a békés polgári nyugalmat föntartani ohajtjuk; reformerek, a mennyiben szerkezeteink módosításához, változtatásához, sőt ujabbnak alapításához is, a fentebb irt uton ’s módon szívesen járulunk és munkálkodunk.”

⁴⁰ Párt elnevezések i. m. 9.

⁴¹ Lásd Dessewffy tollából Budapesti Híradó, 1844. július 5. Vezércikk.

⁴² Uo.

⁴³ Báró Eötvös József Szalay Lászlónak. Pozsony, 1844. júl. 28.; *Nizsalovszky Endre – Lukácsy Sándor*: Eötvös József levelei Szalay Lászlóhoz. Bp. 1967. 140.

COUNT EMIL DESSEWFFY AT THE HUNGARIAN DIET OF 1843–44

by Orsolya Völgyesi

SUMMARY

Count Emil Dessewffy, already well known as a public author chiefly engaged with economic issues, first appeared at the Hungarian diet in March 1844. Following in the footsteps of his prematurely deceased elder brother Aurél, the young count joined the new conservatives in the Upper Chamber. His utterances there attracted considerable attention right from the start. The paper deals in more detail with two episodes, two debates in both of which the chief opponent of Dessewffy was the leader of the opposition Centralists, baron József Eötvös. The two young aristocrats presented their respective views on important constitutional questions such as the comital system, the commissions enforced by the county community on their MPs, the peculiarities of Hungarian public opinion, the necessity of centralisation or the imitation of foreign models, thus foreshadowing the chief elements of the debate between the two political wings that was to take place on the pages of the *Pesti Hirlap* and the *Budapesti Híradó* from the summer of 1844 on.